

Data wpływu/Received: 18.07.2019
Data przyjęcia do druku/Accepted for printing: 12.12.2019
Data publikacji/Published: 29.12.2019
Licencja/License: CC BY-SA 4.0

URSZULA ORDON

Wizerunek nauczyciela akademickiego w percepcji studentów specjalności edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna

The Image of a University Teacher Perceived by the Students of Specialization Pre-School and Early School Education

ORCID: 0000-0001-9674-321X, doktor habilitowany, profesor UJD, Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie, Wydział Pedagogiczny, Instytut Edukacji Przedszkolnej i Szkolnej, Polska

Streszczenie

Przeobrażenia polityczno-społeczne w Polsce po 1989 r. wpływają na wszystkie obszary życia, nie omijając systemu edukacji. Praca grupy zawodowej zatrudnionej w tym sektorze nabiera szczególnego znaczenia w kontekście zmian dokonujących się nie tylko w gospodarce i technologii, ale i w świecie wartości. Przed nauczycielami stają nowe wyzwania definiowane przez współczesną pedeutologię.

Zmiany systemowe wymuszają przeobrażenia w szkolnictwie wyższym koncentrujące się m.in. na kadrze akademickiej. Od nauczycieli szkół wyższych oczekuje się, iż staną się inicjatorami i architektami przekształceń rzeczywistości edukacyjnej. Powinni oni odznaczać się autorytetem opartym na profesjonalizmie i kompetentności, wykazywać humanistycznie zorientowaną osobowość wyrażającą się opanowaniem umiejętności okazywania szacunku studentom, a także innym partnerom działań edukacyjnych, zdolnością wzbudzania zainteresowania i zjednywania sobie młodych ludzi, twórczą i aktywną postawą oraz odpowiedzialnością. W literaturze pedeutologicznej podkreśla się również rolę nauczyciela szkoły wyższej w kształtowaniu współczesnego systemu wiedzy i wartości, a także w rozwijaniu osobowości studentów. Szczególnie akcentowane są w tym zakresie ich zdolności społeczne i komunikacyjne.

W niniejszym opracowaniu celem badań jest ustalenie, jakie cechy dotyczące osobowości, profesjonalizmu i postaw nauczyciela akademickiego decydują o jego wizerunku w świadomości studentów kierunku pedagogika, specjalności edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna. W badaniach wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego z zastosowaniem kwestionariusza ankiety.

Słowa kluczowe: nauczyciel akademicki, student, pedeutologia

Abstract

The social and political transformations in Poland after the year 1989 have influenced all spheres of life, including educational system. The job of the social group working in this sector is particularly important in the light of changes taking place not only in economy and technology, but also in the world of values. Teachers are facing new challenges, which are defined by contemporary pedeutology.

Systemic change requires transformations in higher education, which focus, among others, on academic staff. The university teachers are expected to become initiators and architects of transformations in educational reality. They should be characterized by authority based on professionalism and competence, have humanistic oriented personality, which manifests in the ability to respect students as well as other educational partners. They should be able to create interest among young people and be able to win them over. They should also be characterized by creative and active attitude and responsibility. Pedeutology literature emphasizes also the role of a university teacher in development of contemporary system of knowledge and values, as well as in development of personality of students. Their social and communication skills are particularly emphasized in this scope.

As far as this publication is concerned, the aim of the study is to determine which features regarding personality, professionalism and attitude of the university teachers are decisive for their image perceived by the students at the faculty of Pedagogy, specialization „Integrated Pre-school and Early School Education”. The research uses the method of diagnostic survey with the use of survey questionnaire.

Keywords: university teacher, student, pedeutology

Wstęp

Jedną z dyrektyw przyświecających organizatorom współczesnego szkolnictwa na wszystkich szczeblach kształcenia, w tym w szkole wyższej, jest tworzenie odpowiedniej atmosfery placówki edukacyjnej. Denek (2016, s. 68–69) dostrzega, iż staje się ona w coraz większym stopniu instytucją odrzucającą formalizm, działania pozorowane, indoktrynację, dyrygowanie, narzucanie i manipulację na rzecz tworzenia klimatu przyjaźni i zrozumienia, serdeczności oraz wzajemnego zaufania między wszystkimi uczestnikami procesu kształcenia. Klimat szkoły pełen życzliwości, autentycznego dialogu i otwartości wydaje się czynnikiem niezbędnym do umiejętnego kształtowania wszechstronnej osobowości młodego pokolenia. W tym kontekście w odniesieniu do szkolnictwa wyższego szczególnego znaczenia nabiera osoba nauczyciela akademickiego – jednego z głównych twórców formacji intelektualnej i etycznej młodych pokoleń. Zgodnie z oczekiwaniami społecznymi i wyzwaniem zawodowymi nauczyciel szkoły wyższej powinien łączyć profesjonalizm z kompetencją, twórczą i aktywną postawą oraz odpowiedzialnością za jakość wykonywanej pracy dydaktyczno-wychowawczej i naukowej. Przyjrzyjmy się bliżej komponentom postulowanego obrazu nauczyciela akademickiego prezentowanemu w literaturze pedeutologicznej.

Profesjonalizm i osobowość nauczyciela akademickiego

Profesjonalizm zawodowy jest we współczesnym świecie jednym z wyznaczników funkcjonowania jednostki w społeczeństwie. Od jakości działań zawodowych wykonywanych przez człowieka zależą jego losy jednostkowe,

jego rodziny, społeczeństwa, a także państwa. Najczęściej profesjonalizm wiąże się z wiedzą i umiejętnościami odnoszonymi się ściśle do wąsko rozumianej specjalności i ogranicza do sfery życia zawodowego.

W przypadku nauczyciela, w tym nauczyciela szkoły wyższej, odnosi się do realizacji funkcji dydaktyczno-wychowawczych. Jak pisze Nowosad (2007, s. 59–64), przygotowanie profesjonalnego współczesnego nauczyciela akademickiego obejmuje wyposażenie go w umiejętności tworzenia koncepcji naukowych i wdrażania szeroko rozumianych reform oświatowych, a także modyfikowania istniejących elementów systemu oświatowego na różnych szczeblach działalności edukacyjnej w celu poprawy ich jakości. Aby sprostać wyzwaniom i oczekiwaniom społecznym, nauczyciel to „kreator o wszechstronnym działaniu, inspirujący do działania i poszukiwań, uczący otwartości na drugiego człowieka, animator życia wychowawczego i edukacyjnego”. To osoba, jak pisze z kolei Szempruch (2008, s. 14–17), o ukształtowanych kompetencjach merytorycznych, odznaczająca się dobrą znajomością nowoczesnych technologii przekazu wiedzy. Pedagogowie zgodnie podkreślają znaczenie wzorca osobowego nauczyciela w kształtowaniu osobowości, tworzeniu systemu wiedzy i wartości studentów. Profesjonalizm oznacza więc nie tylko posiadanie wiedzy i umiejętności jej przekazania, ale również kwalifikacje etyczne. Niestety, praktyka pedagogiczna i rzeczywistość akademicka często weryfikują negatywnie te postulaty. Autorytaryzm, nepotyzm, plagiatowanie, nieobiektywna ewaluacja studentów to tylko kilka pozycji z długiej listy niedomogów w zakresie etyki współczesnego nauczyciela akademickiego.

Zdaniem Ratajka (2007, s. 18) profesjonalizm nauczyciela akademickiego jest kategorią czułą na zmiany polityczne, społeczne i kulturowe. Autor zachęca do poszukiwania nowych perspektyw w rozwoju profesjonalizmu nauczyciela w obliczu radykalnej zmiany miejsca edukacji akademickiej w społeczeństwie, potrzeb poprawy etosu środowiska akademickiego i poprawy jakości kształcenia w uczelniach wyższych.

Obok profesjonalizmu ważne miejsce w budowaniu dobrego wizerunku nauczyciela szkoły wyższej zajmuje jego osobowość. Jak zauważa Kwiatkowska (2008, s. 167), bycie profesjonalnym nauczycielem oznacza nie tylko fachowość na wzór zawodów technicznych, sprawnościowych, realizowanych przez aplikację reguł technicznych czy technologicznych, ale spełnianie wysokich standardów poznawczych, działaniowych i etycznych. Zadania te kierują uwagę na osobowość nauczyciela.

Osobowość nauczyciela jest czynnikiem warunkującym jego pracę zawodową. W odróżnieniu od kwalifikacji i kompetencji, o których za chwilę, nie jest możliwe jej pełne ukształtowanie w toku studiów. Jak pisze Kotusiewicz (za: Paszenda, 2015, s. 13–14): „Kompetencje merytoryczne oraz sprawność nauczycielskiego działania stanowią podstawowe elementy zawodowego wyposażenia,

nie czynią jednak nauczyciela. To, co konstytuuje nauczyciela, nie mieści się w obszarze racjonalności empirycznej. Można przyjąć, iż «techniczność» bez «osobowego podłoża» staje się w istocie antywartością w wychowaniu”. Osobowość zatem okazuje się czynnikiem kluczowym dla skuteczności poczynań zawodowych nauczyciela.

Kwalifikacje i kompetencje zawodowe nauczyciela

Pedeutolodzy proponują różne definicje oraz klasyfikacje kompetencji i kwalifikacji nauczycielskich. Pisząc o kompetencjach i kwalifikacjach nauczyciela, często utożsamiają oba pojęcia, traktują je zamiennie. Czy zatem owe terminy są synonimami? Aby odpowiedzieć na to pytanie, przybliżmy znaczenie obu terminów.

Zdaniem Szloska (2001, s. 36) słowo *kwalifikacja* ściśle wiąże się z czynnością kwalifikowania, czyli określania jakości. W odniesieniu zatem do kwalifikacji zawodowych chodzić będzie o opanowanie czynności zawodowych, umiejętności, które wymagane są do rozwiązywania określonych zadań. Natomiast kompetencje zawodowe ujmowane są w literaturze przedmiotu jako indywidualne zdolności, umiejętności, system wiedzy, doświadczenie, postawy i aktywność zawodowa oraz cechy osobowe jednostki. Poziom kompetencji wpływa w dużym stopniu na efektywność, skuteczność działań wyrażającą się w realizacji określonych standardów zawodowych. Czerepaniak-Walczak (1997, s. 87) definiuje kompetencje zawodowe jako szczególną właściwość – demonstrowaną na poziomie wyznaczonym przez społeczne standardy umiejętność adekwatnego zachowania się oraz przyjmowania na siebie odpowiedzialności za działania własne. Kompetencje oznaczają też zdolność do dokonywania samooceny oraz refleksji nad podejmowanymi działaniami i ich skutecznością.

Przywoływana uprzednio Szempruch podkreśla zmienność zakresu znaczeniowego kompetencji nauczycielskich pod wpływem dynamicznie zachodzących zmian oświatowych. W ich konsekwencji kompetencje zawodowe pracowników oświatowych – w tym także nauczycieli akademickich – muszą mieć charakter dynamiczny i wyrażać się otwartością na potrzeby podmiotów działań edukacyjnych, postawą kreatywną i nowatorską, umiejętnością nawiązywania i prowadzenia dialogu w sytuacjach konfliktowych, a także opanowaniem umiejętności, które można nazwać mediacyjnymi. W repertuarze kompetencji nauczycielskich znalazły się sztuka kompromisu i porozumienia (Szempruch, 2006, s. 11). Dopiero ukształtowanie kompetencji zawodowych nauczyciela daje poczucie bycia ekspertem, specjalistą i mistrzem w realizacji przyjętych zadań zawodowych oraz umożliwia świadome ponoszenie odpowiedzialności zawodowej.

W strukturze kompetencji zawodowych nauczyciela można wyróżnić dwa poziomy. Pierwszy z nich to kompetencje startowe. Stanowią one podstawę kompetencji, a wyrażają się ogólną wiedzą humanistyczną, wysoką kulturą oso-

bistą i sprawnością intelektualną. W dużej mierze są one cechami wrodzonymi, obejmują jednak także efekty kształcenia na wcześniejszych szczeblach edukacji dających wiedzę ogólną oraz kulturę osobistą. Kompetencje startowe stanowią podbudowę dla kolejnego poziomu kompetencji, a mianowicie kompetencji kluczowych. Ich wyznacznikiem w przypadku zawodu nauczycielskiego są: zdolność do realizacji kompleksowych funkcji i zadań edukacyjnych, samodzielność i kreatywność w doborze metod nauczania, tworzenie programów autorskich, projektowanie innowacyjnych działań pedagogicznych, dokonywanie ich oceny. Kompetencje kluczowe stanowią podstawę skutecznych działań pedagogicznych. Zalicza się do nich kompetencje współdziałania, merytoryczne, psychologiczno-pedagogiczne, pragmatyczne, informatyczno-medialne, kreatywne, językowe, społeczne. Przyjrzyjmy się bliżej wymienionym kategoriom kompetencji.

Kompetencje w zakresie współdziałania wyrażają się w umiejętności organizowania współpracy z różnymi podmiotami procesu edukacyjnego w celu realizacji wspólnych zadań. Od nauczyciela akademickiego oczekuje się dużej sprawności w nawiązywaniu relacji partnerskich ze studentami oraz inicjowaniu współpracy z szeroko rozumianym środowiskiem (Kukła, 2008, s. 154–155). Z kolei kompetencje merytoryczne tworzy wysoka jakość wiedzy przedmiotowej i dobra znajomość dyscyplin pokrewnych. Kompetencje psychologiczno-pedagogiczne obejmują zintegrowaną wiedzę z zakresu psychologii i pedagogiki, a także umiejętności i zdolności psychologiczno-pedagogiczne niezbędne do realizacji zadań pedagogicznych. W przypadku nauczyciela akademickiego wymagają one stałej aktualizacji wiedzy oraz umiejętności w procesie doskonalenia i samokształcenia zawodowego zarówno w zakresie specjalizacji przedmiotowej, jak i w obszarze psychologii oraz pedagogiki. Współczesna szkoła wyższa wymaga również przygotowania w zakresie kompetencji pragmatycznych. Obejmują one umiejętności rozwiązywania problemów związanych z funkcjonowaniem placówki oświatowej, takich jak dobór programów kształcenia, form, metod i środków pracy dydaktyczno-wychowawczej, projektowanie, realizacja i ewaluacja działalności edukacyjnej. Istotnym składnikiem kompetencji kluczowych nauczyciela akademickiego są kompetencje komunikacyjne. Polegają one na utrzymywaniu relacji interpersonalnych dzięki opanowaniu umiejętności sprawnej komunikacji i przekazu informacji. Są one niezbędne szczególnie w zawodzie nauczycielskim, który wymaga efektywnego nawiązywania i podtrzymywania interakcji z innymi osobami w procesie kształcenia. Wskaźnikami kompetencji komunikacyjnych są m.in. kultura mowy, poprawność, czystość, czytelność i estetyka wypowiedzi.

Listę kompetencji kluczowych współczesnego nauczyciela uzupełniają kompetencje kreatywne. Obejmują one umiejętności posługiwania się nowoczesnymi metodami i technikami kształcenia eksponującymi aktywizujące

i oparte na twórczej aktywności sposoby działania. Kompetencje kreatywne są szczególnie istotne dla współczesnej szkoły wyższej, w której winni pracować twórczy i odpowiedzialni nauczyciele umiejący tworzyć zarówno zróżnicowane strategie procesu dydaktycznego, jak i koncepcje własnego rozwoju oraz programy wspierające rozwój indywidualny studentów. Kreatywność w pracy akademickiej przejawia się m.in. w umiejętności przygotowywania autorskich programów nauczania. Pedagog z prawidłowo rozwiniętymi kompetencjami kreatywnymi tworzy nowe formy i metody pracy dydaktycznej i naukowej oraz popularyzuje je w środowisku pedagogicznym. Kompetencje kreatywne wymagają pewnych predyspozycji osobowościowych i zdolności intelektualnych: otwartości, elastyczności i niezależności (Szempruch, 2006, s. 81–91).

Kompetencje zawodowe nowoczesnego nauczyciela szkoły wyższej obejmują również umiejętności informatyczno-medialne. Od ich opanowania zależy efektywne wykorzystanie najnowszych technologii informacyjnych. Dzięki nim nauczyciel może uczestniczyć i prowadzić kształcenie na odległość (e-learning) oraz brać udział w wymianie wiedzy naukowej i doświadczeń w skali krajowej i międzynarodowej poprzez nawiązywanie kontaktów ze środowiskami naukowymi i szkolnymi w różnych krajach świata.

Podstawę funkcjonowania zawodowego nauczyciela akademickich stanowią także kompetencje etyczno-moralne. Z założenia nauczyciel ma być wzorem, osobą ucieleśniającą powszechnie przyjęty system wartości społecznych, wykonującą szczególnie rodzaj zadań zawodowych wiążących się z oddziaływaniem i kształtowaniem osobowości innych ludzi.

Można zatem stwierdzić, iż kompetencje nauczyciela akademickiego obejmują bogaty katalog umiejętności i sprawności. Nie wszystkie z nich można nabyć w drodze kształcenia i samokształcenia, wiele z nich zależy bowiem od uzdolnień i cech osobowościowych.

Wizerunek nauczyciela akademickiego w świetle opinii studentów

W celu uzyskania odpowiedzi na pytania, jak jest postrzegany współczesny nauczyciel akademicki przez studentów, jakie cechy, zachowania, kwalifikacje i kompetencje zawodowe uznawane są przez nich za ważne, posłużono się metodą sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem techniki ankiety. Próbę badawczą stanowili studenci kształcący się w trybie stacjonarnym i niestacjonarnym na kierunku pedagogika, specjalności edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna na Uniwersytecie Humanistyczno-Przyrodniczym im. Jana Długosza w Częstochowie. Materiał zebrano dzięki kwestionariuszowi ankiety. Badaniami objęto 89 studentów pochodzących z różnych grup społecznych. Większość badanych mieszkała w środowisku miejskim (66,08%).

Jeśli chodzi o dane demograficzne, płeć respondentów okazała się cechą silnie różnicującą badanych (95,52% to kobiety, a 4,48% to mężczyźni), co wynika ze specyfiki kierunku studiów. Jeśli chodzi o wiek, respondenci mieli od 22 do

35 lat. Wykształcenie okazało się cechą zbliżającą badaną populację: odnotowano 44,80% osób z wykształceniem wyższym licencjackim i 55,20% osób z wykształceniem średnim.

Następnie ankietowanych zapytano o czynniki mające ich zdaniem wpływ na wizerunek współczesnego nauczyciela. Zebrane dane zostały zaprezentowane w tabelach.

Tabela 1. Czynniki wpływające na wizerunek współczesnego nauczyciela akademickiego w opinii studentów

Lp.	Czynniki wpływające na wizerunek	Istotne [%]	Mało istotne [%]
1.	Kwalifikacje formalne	89,6	10,4
2.	Postawa etyczna	98,6	1,4
3.	Profesjonalizm, wiedza, kompetencje zawodowe	95,2	4,8
4.	Prezencja, wygląd zewnętrzny, takt, zachowanie	67,2	32,8
5.	Osobowość, cechy charakteru	58,2	41,8

Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z danych zamieszczonych w tabeli 1, studenci uznali trzy cechy za bardzo istotne dla postrzegania nauczycieli akademickich. Pierwszą z nich jest postawa etyczna – istotna dla 98,6% respondentów, drugą – profesjonalizm, wiedza i kompetencje zawodowe (95,2%), trzecią zaś kwalifikacje formalne (89,6%). Zdecydowanie mniej ważne od wymienionych okazały się takie cechy, jak: prezencja, wygląd zewnętrzny, takt, zachowanie (istotne dla 67,2% studentów) oraz osobowość, cechy charakteru (58,2%). Niemniej obie kategorie uzyskały powyżej 50,0% odpowiedzi „istotne”, pozostają zatem w świadomości badanych ważnymi składnikami wizerunku nauczyciela.

W badaniu zapytano również studentów o najistotniejsze czynniki wpływające na postrzeganie nauczycieli akademickich. Uzyskane wyniki zaprezentowano w tabeli 2.

Tabela 2. Najistotniejsze czynniki kształtujące wizerunek zawodu nauczyciela akademickiego w opinii badanych studentów

Lp.	Czynniki kształtujące wizerunek	Istotne [%]	Mało istotne [%]
1.	Gruntowne wykształcenie	89,6	10,4
2.	Wiedza ogólna z dyscypliny podstawowej i z dyscyplin pokrewnych	95,2	4,8
3.	Osobowość	53,8	46,2

Źródło: opracowanie własne.

Najwyżej respondenci cenią u nauczyciela akademickiego rzetelną wiedzę ogólną z dyscypliny podstawowej i z dyscyplin pokrewnych (95,2%). Znaczące jest dla nich także gruntowne wykształcenie (89,6%), a mniej ważna osobowość, przy czym i tak odpowiedź tę jako istotną zaznaczyło 53,8% badanych.

Z przeprowadzonych badań wynika, iż dla większości studentów czynnikami wpływającymi w największym stopniu na autorytet nauczyciela akademickiego są kwalifikacje intelektualne oraz zawodowe. Studenci oczekują zatem od nauczyciela przede wszystkim wiedzy oraz profesjonalizmu. Cechy osobowościowe nauczyciela również były czynnikiem znaczącym, uzyskały jednak znacznie mniej wskazań od wymienionych wcześniej.

Podsumowanie

W opinii studentów pedagogiki, przedstawicieli specjalności edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna, nauczyciel akademicki powinien się cechować przede wszystkim profesjonalizmem. Powinien być dobrze wykwalifikowanym specjalistą w reprezentowanej przez siebie dyscyplinie naukowej. Odpowiednie kwalifikacje formalne, ukształtowane różnorodne kompetencje oraz umiejętności, a także nienaganna postawa etyczno-moralna to główne czynniki determinujące postawę profesjonalną współczesnego nauczyciela szkoły wyższej. Uzyskane wyniki badań korespondują z oczekiwaniami rynku pracy, na którym najwyżej ceni się fachowość będącą wyznacznikiem skutecznego działania.

Badani mniejszą uwagę zwracają natomiast na czynniki osobowościowe. Takie spostrzeżenie prowadzi do wniosku, iż studenci kierunku pedagogika, przyszli pedagodzy, są skoncentrowani na nabywaniu wiedzy i umiejętności praktycznych potrzebnych w realizacji zadań dydaktycznych. Może to sugerować w przyszłości „techniczne” podejście do zawodu skoncentrowane na wyniku i zadaniu, nie zaś uczniu. Wyniki badań nakazują zatem upomnieć się o humanistyczny wymiar działalności nauczyciela akademickiego i znaczenie ogólnej formacji intelektualnej człowieka w odpowiedzi na technicyzację życia i pogorszenie relacji międzyludzkich we współczesnym społeczeństwie.

Literatura

- Czerepaniak-Walczak, M. (1997). *Aspekty źródła profesjonalnej refleksji nauczyciela*. Kraków: Edytor.
- Denek, K. (2016). *Edukacja jutra. Między ideałem a codziennością*. Sosnowiec: Wyd. Wyższej Szkoły Humanitas.
- Kukła, D. (2008). Kompetencje europejskiego nauczyciela. W: M. Blachnik-Gęsiarz, D. Kukła (red.), *Profil kompetentnego nauczyciela w europejskiej szkole* (s. 163–170). Częstochowa: Wyd. WSL.
- Kwiatkowska, H. (2008). *Pedeutologia*. Warszawa: Wyd. Akademickie i Profesjonalne.
- Michalewska, M., Kowolik, P. (red.) (2003). *Kompetencje nauczycieli reformowanej szkole*. Katowice: Wyd. UŚ.
- Nowosad, I. (2007). Imperatyw zmiany w pracy nauczyciela. W: E. Sałata, S. Ośko (red.), *Współczesne problemy pedeutologii i edukacji* (s. 59–64). Radom: ITE.
- Szempruch, J. (2006). *Edukacja wobec wyzwań i zadań współczesności i przyszłości*. Rzeszów: Wyd. UR.
- Szempruch, J. (2012). *Nauczyciel w warunkach zmiany społecznej i edukacyjnej*. Kraków: Impuls.

- Szempruch, J. (2008). O funkcjonowaniu zawodowym nauczyciela w zmieniającej się szkole. W: M. Blachnik-Gęsiarz, D. Kukla (red.), *Profil kompetentnego nauczyciela w europejskiej szkole* (s. 9–20). Częstochowa: Wyd. WSL.
- Ratajek, Z. (2007). Nauczyciel akademicki – poszukiwanie nowych perspektyw profesjonalizmu. W: E. Sałata, S. Ośko (red.), *Współczesne problemy pedeutologii i edukacji* (s. 18–26) Radom: ITE.
- Szlosek, F. (2001). Kompetencje czy kwalifikacje zawodowe nauczycieli akademickich? W: E. Sałata (red.), *Kompetencje zawodowe nauczycieli a problemy reformy edukacyjnej* (s. 36–41). Radom.